

Vakaumuksen ja kulttuurin oikeudellisesta punninnasta

IDEA-koulutus, Tampereen yliopisto 20.9.2018

OTT Sanna Mustasaari, HY

Kuva: India Today

- I. Lapsen oikeuksien näkökulma:
uskonnonvapaus ja oikeus omaan
kulttuuriin
- II. Uskonto ja kulttuuri lastensuojelussa:
tutkimuksen näkökulmia
- III. Lapset liikkeessä: lastensuojelun rajat
ylittävistä tilanteista

I. Lapsen oikeudet: uskonnonvapaus ja oikeus omaan kulttuuriin

- **Uskonnonvapaus ihmisoikeutena**

- Perustuslaki 11 §, Euroopan Neuvoston ihmisoikeussopimus (EIS) 9 art, EU:n perusoikeuskirja 10 art, YK:n KP-sopimus 18 art, ihmisoikeusjulistus 18 art
- Lapsen oma oikeus (YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus 14 art) **ja** vanhempien oikeus:
 - EIOS I lisäptk 2 art: “hoitaessaan kasvatuksen ja opetuksen alalla omaksumiaan tehtäviä valtion tulee kunnioittaa vanhempien oikeutta varmistaa lapsilleen heidän omien uskonnollisten ja aatteellisten vakaumustensa mukainen kasvatusta ja opetus”
 - LOS 14 art: kunnioitettava vanhempien ja/tai laillisten huoltajien oikeuksia ja velvollisuuksia antaa lapselle ohjausta hänen oikeutensa käyttämisessä tavalla, joka on sopusoinnussa lapsen kehitystason kanssa.

Uskonnonvapaus

- Oikeus tunnustaa ja harjoittaa uskontoa, ilmaista vakaumuksensa ja kuulua tai olla kuulumatta uskonnolliseen yhdyskuntaan - kukaan ei ole velvollinen osallistumaan omantuntonsa vastaisesti uskonnon harjoittamiseen
 - Avigain Eisenberg (2016): uskonnonvapaus sekä vapautta valita (perinteinen vapausoikeus) että identiteetti, ei niinkään valittua (valtion positiiviset velvoitteet)
 - Korostaa uskonnollisen identiteetin relationaalisuutta, kuulumista sekä uskonnolliseen yhteisöön että koko yhteiskuntaan
- Uskonnolliseen ja kulttuuriseen identiteettiin liittyvät tekijät osa punnintaa, eivät määääviä
 - Esim. Jehovan todistajien verensiirtokielto

Mitä uskonnollisuus merkitsee lapselle?

Monelle Suviseurat ovat vuoden kohokohta (Pohjalainen 3.7.2016)

Muslimien paaston päättävä Eid-juhla on erityisesti lasten juhla
(Kari Hakli, <https://www.finna.fi/Record/hkm.HKMS000005:km003jz1>)

- Sylvia Langlaude (2007): uskonnonvapaus lapsen oma oikeus, mutta *relationaalinen*

Oikeus omaan kulttuuriin

- Oikeus ylläpitää omaa kieltä ja kulttuuria, alkuperäiskansojen oikeudet
 - Perustuslaki 17.3 §:
***Saamelaisilla** alkuperäiskansana sekä **romaneilla** ja **muilla ryhmillä** on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan.*
- Lastensuojelun historia ”kolonialismin” historiaa: suomalaistaminen ja lasten huostaanotot, jännitteiset suhteet

YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus (SopS 417/2007)

14 Art: lapsen oikeus ajatuksen-, omantunnon- ja uskonnonvapauteen, velvollisuus kunnioittaa vanhempien näkemyksiä

20 Art: sijaishuolto lapsen oikeutena

- (3) Ratkaisua harkittaessa on asianmukaista huomiota kiinnitettävä jatkuvuuden toivottavuuteen lapsen kasvatuksessa ja lapsen etniseen, uskonnolliseen, sivistykselliseen ja kielelliseen taustaan.

30 Art: vähemmistöryhmään tai alkuperäiskansaansa kuuluvan lapsen oikeus omaan kulttuuriin, uskontoon ja kieleen

- LOS Yleiskommentti nro 11 (2009): Alkuperäiskansojen lapset ja heidän yleissopimuksen mukaiset oikeutensa
- Alkuperäiskansojen oikeuksia koskeva julistus: itsemääritys, pakkoassimilaation kieltä, lasten asema

Lapsen oikeuksien sopimus...

- 3 Art: lapsen edun huomioon ottaminen ja ensisijaisuus
 - Yleiskommentti nro 14 (2013), kohdat 55-57: Lapsen identiteetti
 - Uskonnollisen ja sivistyksellisen identiteetin osalta kiinnitettävä huomiota jatkuvuuden toivottavuuteen lapsen kasvatuksessa ja lapsen etniseen, uskonnolliseen, sivistykselliseen ja kielelliseen taustaan, kun harkitaan esimerkiksi sijaiskotia tai sijoituspaikkaa lapselle
 - lapsilla on oikeus alkuperäisen kotimaansa ja perheensä kulttuuriin (ja mahdollisuuksien mukaan myös kieleen)
 - Lapsen etu lapsen oikeutena, tulkintaperiaatteena ja menettelyohjeena

Lastensuojelulaki (417/2007)

- Lastensuojelun keskeiset periaatteet, 4.2 §: lapsen edun arviointi
 - Lapsen etua arvioitaessa kiinnitettävä huomiota siihen, miten eri toimenpidevaihtoehdot ja ratkaisut turvaavat lapselle kielellisen, kulttuurisen ja uskonnollisen taustan huomioimisen (kohta 7).
- Sijaishuoltopaikan valinta, 50 §:
 - Sijaishuoltopakan valinnassa tulee mahdollisuuksien mukaan ottaa huomioon lapsen kielellinen, kulttuurinen sekä uskonnollinen tausta
- Ihmissuhteet ja yhteydenpito, 54 §
- Oikeus päättää lapsen uskontokunnasta ja uskonnollisesta kasvatuksesta **vanhemmilla** myös huostaanoton ja sijaishuollon järjestämisen aikana (- ei siirry sosiaalihuollon viranomaisille).

EOA 20.10.2014: Lapsen uskonnollisen vakaumuksen huomioiminen sijaishuollossa (myös 3.10.2017)

- Se, että lapsi sijoitetaan eriuskoiseen perheeseen ei sinällään loukkaa lapsen oikeuksia tai ole vastoin lakia
- Sijaishuollossa olevalle lapselle ei päivittäisessä kasvatuksessa ja hoidossa saa pyrkiä juurruttamaan sijaisperheen omia uskonnollisia näkemyksiä ja tapoja.
- Lapsella oikeus muodostaa omien edellytystensä mukaisesti näkemys siitä, millä tavoin hän uskonnolliseen kasvatukseen suhtautuu ja siihen osallistuu.
- Toimielin ei voi sijaishuoltoa järjestäessään menetellä vastoin vanhemmalle kuuluvaa oikeutta varmistaa lapselleen hänen uskonnollisen tai aatteellisen vakaumuksen mukainen kasvatus tai opetus.
- Toimielimen on sijoituspaikkaa valitessaan ja sijaishuoltoa valvoessaan huolehdittava, ettei lapselle annettava uskonnollinen kasvatus loukkaa lapsen eikä hänen huoltajiensa oikeuksia eikä ole sisällöltään lapsen edun vastaista.

KHO 1.2.2018/424

- Lapsi oli sijoitettu sijaishuoltoon olosuhteisiin, joissa hänen ei ollut mahdollista ylläpitää tai kehittää vanhempiansa käyttämän, perheen yhteisen kielen taitoa.
- Lastensuojelulain sääntelystä sekä EIS:n mukaisesta perhe-elämän suojasta (8 art) ja LOS:n mukaisesta lapsen oikeudesta läheisten suhteiden ja suorien yhteyksien pitämiseen vanhempiinsa (9 art) johtuu, ettei vastuuta lapsen kielellisen, kulttuurisen ja uskonnollisen taustan huomioon ottamisesta voi jättää lapsista erossa asuvien vanhempien vastuulle
- Lastensuojelulla positiivinen, aktiivisia toimenpiteitä edellyttävä vastuu ja toimimisvelvollisuus
- Uskonnon, kielen ja kulttuurin merkitys identiteetin kannalta!

Vakaumus ja kulttuuritausta päätöksen perusteluissa

- Vaarantumisedellytys (LSL 40.1 §) ja punninta eri toimenpiteiden välillä
- Transparenssi: Lapsen edun arviointi avattava päätöksessä (esim. Toivonen 2016):
 - Kaavamainen arviointi ei riitä
 - Päätöksen perustuttava tosiseikkoihin (vrt. "huolipuhe")
- Mutta mitä uskonnosta ja kulttuurista voi kirjata perusteluihin (ja miten)?
 - KHO:2016:21 (varsinaisesti kysymys hallinto-oikeuden asiantuntijajäsenen esteellisyydestä): Turun HaO:n päätöksen eriävä lausunto: "perheen irakilaisen kulttuuritaustan perusteella arvioiden huostaanottoa ei voida pitää D:n edun mukaisena"
 - Laura Ervo: "Kissa pöydälle!" (Monikulttuurisen oikeudenkäynnin uudet haasteet, Oikeus 2012)

II. Uskonto ja kulttuuri lastensuojelussa: tutkimuksen näkökulmia

- Kirsten Sandberg & Sanne Hofman (2016), norjalainen raportti:
 - Tutkittiin, miten kulttuuritausta vaikutti huostaanoton edellytyksien arviointiin, lapsen edun arviointiin sekä sijoitukseen
 - 17 ratkaisua valikoitui
 - Kulttuuri & hoiva ja tunnesuhde lapseen; pakolaislapset ja traumatisoituneet vanhemmat
 - Väkivaltaan ehdoton suhtautuminen
 - Kulttuuri yhteydessä biologiaan, lapsen oma näkemys usein uupui
 - Sijoituksissa ei useinkaan pohdittu
- Pohdittava, mitä kulttuuri merkitsee tässä tilanteessa, tälle lapselle

Ohittaminen ja kulttuuristaminen haasteena

- Kulttuuriin ja uskontoon liittyy tärkeitä ihmisten välisiä eroja, mutta:
- Kulttuuri tai uskonto ei ole staattinen
 - Kulttuuristaminen / rodullistaminen: ajatellaan yksilöä vain kulttuurin, uskonnon tai muun ryhmäjäsenyyden kautta
 - Kulttuuri tai uskonto ymmärretään staattisesti (Keskinen 2012)
 - Esim. shariaa koskeva keskustelu (Mustasaari & Al-Sharmani), “listat”
- Tutkimus korostaa moninaisuutta ja ennakko-oletuksista vapaata, neuvottelevaa kulttuuritietoista otetta

- Uskonnon ja kulttuurin huomioon ottaminen voi olla myös sitä, että otetaan huomioon toiseuttaminen, jota lapsi joutuu kohtaamaan (esim rasismi) (ks myös Rajapinnoilla -selvitys)
 - Rannveig Hagan (2016; tulossa) haastattelemat somalitaustaiset vanhemmat kertoivat, että kohtaamisissa perheammattilaisten kanssa heidän vanhemmuuttaan kyseenalaistetaan ja epäillään
 - Samalla lasten kohtaamaa rasismia ei oteta vakavasti tai osata käsitellä
 - Pelko lastensuojelua kohtaan, mutta: tässäkin moninaisuus!
- Monikulttuurisuuteen liittyvä kehittämistyö – uskonnollisia toimijoita mukaan sidosryhmäyhteistyöhön? (Esim. Al-Sharmani, Mustasaari & Ismail 2017)
- Sijaisperheiden ja työntekijöiden monikulttuurisuus
 - Sopivien sijaisperheiden puute, sijoitukset laitoksiin (Ilse Niekka 2010)

Kulttuurista kompetenssia?

- Kulttuurinen vieraus
 - Siivilöidään tärkeää informaatiota pois, ei ymmärretä tilannetta
- Kulttuurinen kompetenssi eli kulttuurinen ymmärrys
- Mutta: miten ymmärtää kulttuurista ymmärrystä?
- Essentialismin ongelma:
 - Kulttuuritietous vs. “listat”
- Eideheim: eeminen (emic) ja eettinen (etic) ymmärrys: asiantuntijuudessa ja ammatillisuudessa kysymys kyvystä muokata eeminen ymmärrys eettiseksi eli **problematisoida** esimerkiksi kulttuurista ympäristöä, kulttuurista käsitteistöä omassa työssä, omassa päätöksenteossa

Uskonto / kulttuuri lastensuojelullisen huolen aiheuttajana?

- Yhteisöllinen väkivalta (ns. kunniaväkivalta)?
 - Yhteisöllisten rakenteiden monikerroksisuus (esim. Hong 2017, Grans 2016)
 - Avioliittoon pakottaminen erityiskysymyksenä
 - Varottava kulttuuristavaa lähestymistapaa, samalla kulttuuritietoutta tarvitaan
 - Väkivaltatyön erityisyys: esim. yhteistyötä perheen kanssa vai ei?
- Uskonnolliseen ääriliikkeeseen liittyminen?
 - Lisääntyvä uhka nuorille?
- Lapsen terveyden kannalta haitalliset perinteet ja uskomukset
 - Esim. Ympärileikkaus, silpominen, verensiirrosta kieltäytyminen, oikeuskomiteat

III. Lapset liikkeessä: lastensuojelun rajat ylittävistä tilanteista

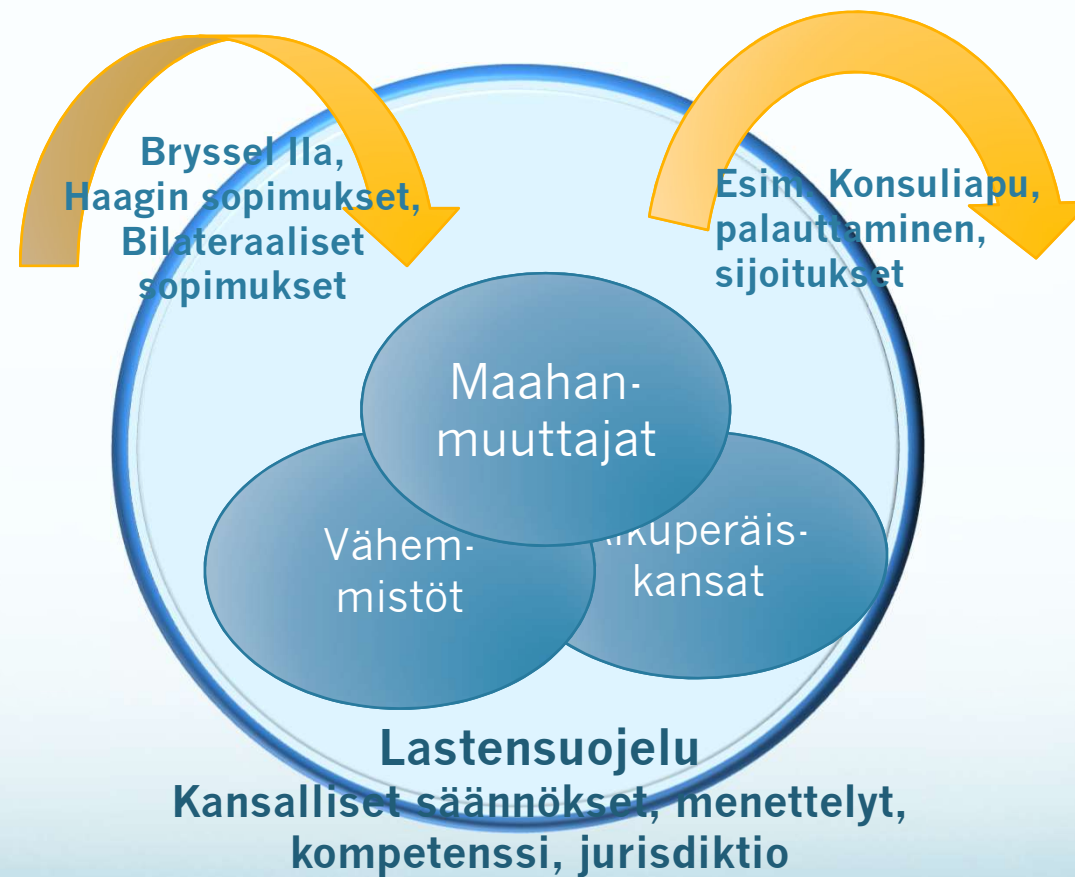

Keskeinen lainsäädäntö

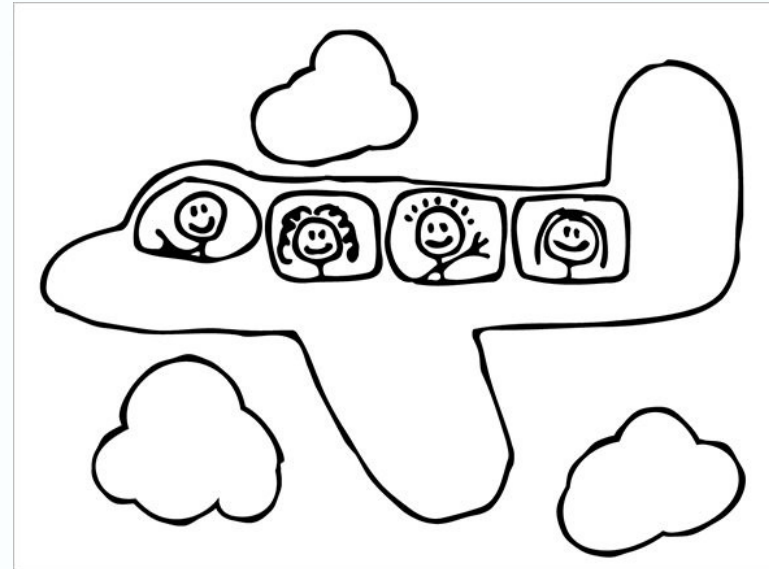
- EU: Bryssel II a –asetus
- Haagin lastensuojelusopimus (SopS 9/2011)
- Voidaan esim. pyytää olosuhdeselvityksiä toisesta valtiosta, tietoa vireillä olevista menettelyistä tai lasta koskevista päätöksistä.
- Lapsen sijoittaminen toiseen valtioon, edellyttää lupaa vastaanottavalta valtiolta
- Keskusviranomaisjärjestelmä

Lastensuojelun rajat ylittävät tilanteet: vähän tutkittu alue

Uusi tutkimushanke: *Encountering new mobilities in childwelfare*

- Tavoitteena kartoittaa lainsäädäntö ja oikeuskäytäntö sekä olemassa oleva tutkimus lastensuojelun rajat ylittävistä tilanteista
- Fokuksessa Suomi ja Ruotsi
- Haastattelut viranhaltijoiden kanssa, lastensuojelu + ulkoministeriö
- Haastatteluja myös lapsena muuttaneiden kanssa
- Viitekehyksenä uusi tutkimus maahanmuutosta ja liikkuvuudesta erityisesti lasten näkökulmasta
- Kiinnostuitko? OTA YHTEYTTÄ ☺ !

Kiitos!

Kysymyksiä, kommentteja:
sanna.mustasaari@helsinki.fi